

Οι νομισματικοί θησαυροί εμπλουτίζουν σημαντικά τις πληροφορίες για την ιστορία της Κύπρου που μας δίνουν οι πρωτογενείς πηγές. Νησί πλούσιο σε χαλκό αλλά χωρίς κοιτάσματα χρυσού και αργύρου, η Κύπρος στηριζόταν για την έκδοση νομισμάτων στην εισαγωγή των πολύτιμων μετάλλων ακόμα και σε μορφή αντικειμένων ή νομισμάτων από άλλους τόπους. Στους αρχαϊκούς και κλασικούς χρόνους μάλιστα, η Κύπρος λειτούργησε ως «εργοστάσιο ανακύκλωσης» καθώς, με το που έφταναν ξένα νομίσματα στο νησί, μετατρέπονταν σε τοπικό νόμισμα.

ΕΥΑΓΓΕΛΙΝΗ ΜΑΡΚΟΥ

Κύρια Ερευνήτρια

Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών

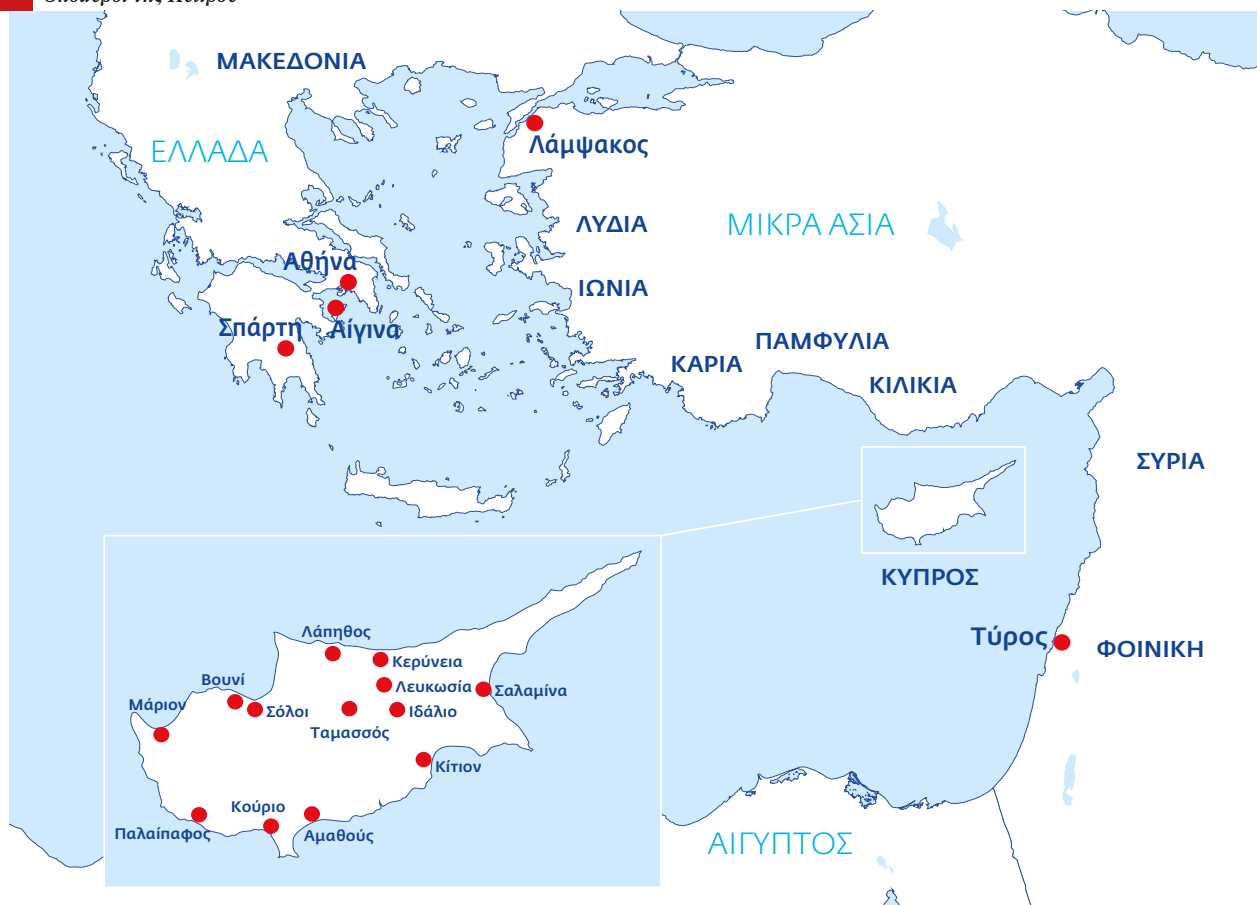
ΧΡΥΣΟΣ ΚΑΙ ΑΣΗΜΙ ΣΤΟ ΝΗΣΙ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ

—*Νομισματικοί θησαυροί στην Κύπρο*

01

Πάφος, βασιλεύς Στάσανδρος (περ. 460 π.Χ.), αργυρός σίγλος (βάρος: 11,01 γρ., διάμετρος: 22 χιλ., άξονας: 6 ώρες). Αθήνα, Νομισματική Συλλογή Αίρφα Bank (Τσαγκάρη 2007, σ. 273, αρ. 183).

02

Η κυπριακή νομισματοκοπία των αρχαϊκών και κλασικών χρόνων

Ήδη από τον 8ο αιώνα π.Χ. η Κύπρος είναι διαιρεμένη σε επτά πόλεις-βασίλεια. Ο αριθμός αυτός μεταβάλλεται στο διάστημα των αρχαϊκών και κλασικών χρόνων εξαιτίας γεγονότων, κάποια από τα οποία μας είναι γνωστά από τις φιλολογικές, τις επιγραφικές και τις νομισματικές μαρτυρίες. Από τον Ηρόδοτο, τον Ισοκράτη, τον Διόδωρο και τον Αρριανό, μεταξύ άλλων, πληροφορούμαστε ότι η Κύπρος κατά τον 6ο αιώνα π.Χ. ήταν φόρου υποτελής στους Πέρσες. Το 333/2 π.Χ. θα περάσει στα χέρια του Αλεξάνδρου Γ' και μετά το θάνατό του οι τοπικοί βασιλείς θα εμπλακούν στις έριδες των Διαδόχων του. Αυτές θα οδηγήσουν στη σταδιακή κατάλυση των κυπριακών πόλεων-βασιλείων το αργότερο μέχρι το 306 π.Χ. (εικ. 2).

Στις κυπριακές πόλεις-βασίλεια βασιλεύουν δυναστείες που μας είναι γνωστές κυρίως από επιγραφικά τεκμήρια, αλλά προπαντός από τα νομίσματα που οι βασιλείς εξέδωσαν και τα οποία αναγράφουν το όνομα και τον τίτλο τους. Νομίσματα έχουν αποδοθεί σε τουλάχιστον οκτώ πόλεις-βασίλεια, ωστόσο μέχρι και σήμερα ένας σημαντικός αριθμός κυπριακών εκδόσεων παραμένει αταύτιστος.

Τα νομίσματα του 5ου αιώνα π.Χ. είναι κυρίως από άργυρο και εκδίδονται σε έναν τοπικό σταθμητικό κανόνα με βαρύτερο νόμισμα τον σίγλο των 11 περίπου γραμμαρίων και τις υποδιαίρεσεις του σε τρίτα, έκτα, δωδέκατα, εικοστά τέταρτα, τεσσαρακοστά όγδοα και ενενηκοστά έκτα. Τον 4ο αιώνα π.Χ., εκτός από αργυρά νομίσματα, εκδίδονται στην Κύπρο και νομίσματα σε χρυσό και χαλκό. Οι χρυσές εκδόσεις ακολουθούν τον σταθμητικό κανόνα των δαρεικών, δηλαδή των χρυσών νομισμάτων των Περσών, με βαρύτερο νόμισμα τον στατήρα των 8,44 γραμμαρίων. Ωστόσο, παρότι σε κάποια βασίλεια η έκδοση χρυσών νομισμάτων είναι συστηματικότερη απ' ό,τι σε άλλα, φαίνεται πως στην Κύπρο τα χρυσά νομίσματα λειτουργούν συμπληρωματικά με τις αργυρές εκδόσεις, προκειμένου να καλύψουν τις ανάγκες σε νόμισμα και την έλλειψη αργύρου. Κατά τον 4ο αιώνα π.Χ., εκτός από τον τοπικό σταθμητικό κανόνα για τις αργυρές εκδόσεις, σε κάποια βασίλεια υιοθετείται και ο λεγόμενος «ροδιακός» ή «χιακός» σταθμητικός κανόνας, που βασίζεται στη δραχμή των 3,5 γραμμαρίων, τα πολλαπλάσια και τις υποδιαίρεσεις της. Ο κανόνας αυτός παρατηρείται επίσης σε αρκετές περιοχές της Μικράς Ασίας αλλά και της Καρίας.

03

Τα κυπριακά νομισματοκοπεία διαφοροποιούνται βάσει της εικονογραφίας και των επιγραφών τους. Τα νομίσματα φέρουν επιγραφές είτε στην ετεοκυπριακή γλώσσα (η οποία μέχρι στιγμής δεν έχει αποκρυπτογραφηθεί), είτε επιστρατεύουν την κυπροσυλλαβική γραφή (την τοπική γραφή που χρησιμοποιείται αποκλειστικά στο νησί προκειμένου να μεταφέρει σε γραπτό λόγο την ελληνική γλώσσα), είτε τη φοινικική γραφή (δεδομένου ότι το φοινικικό στοιχείο είναι έντονο σε αρκετές πόλεις-βασίλεια του νησιού), είτε, από τον 4ο αιώνα π.Χ. και εξής, το ελληνικό αλφάβητο. Η εικονογραφία διαφέρει από βασίλειο σε βασίλειο αλλά και από βασιλέα σε βασιλέα· για παράδειγμα, σε κάποια βασίλεια οι εικονογραφικοί τύποι παραμένουν σταθεροί — με τις όποιες παραλλαγές τους — καθ' όλη τη διάρκεια του 5ου και 4ου αιώνα π.Χ. Τέτοια παραδείγματα συναντάμε στο Κίτιο, όπου στα νομίσματα απεικονίζεται ο Ηρακλής-Μελκάρτ στον εμπροσθότυπο και ένα λιοντάρι που κατασπαράσσει ελάφι στον οπισθότυπο (εικ. 3). Επίσης, στην Πάφο όπου η νομισματική εικονογραφία χαρακτηρίζεται από τον ταύρο και τον αετό σε διαφορετικές στάσεις (εικ. 1). Συνήθως βασιλείς που πιθανότατα ανήκουν σε διαφορετικές τοπικές δυναστείες, με την ανάρρησή τους στην εξουσία διαφοροποιούν τους εικονογραφικούς τύπους, ακόμη και ριζικά. Αυτό συνέβη με τους βασιλείς Σασμά και Στασίοικο Α' στο Μάριο (εικ. 4), ή τους βασιλείς της δυναστείας του Ευέλθοντα και του Ευαγόρα Α' αλλά και των διαδόχων του στη Σαλαμίνα.

Η μελέτη των θησαυρών που εντοπίστηκαν εντός και εκτός Κύπρου απέδωσε πολύτιμα στοιχεία και συνέβαλε στην καλύτερη κατανόηση της κυκλοφορίας αλλά και της χρονολόγησης των κυπριακών νομισματικών εκδόσεων.

Νομισματική παραγωγή και κυκλοφορία στην Κύπρο

Τα σημαντικά σύνολα θησαυρών που βρέθηκαν στην Κύπρο και που χρονολογούνται από τα τέλη του 6ου έως και τα μέσα του 4ου αιώνα π.Χ. είναι είκοσι στο σύνολο και αποτελούνται αποκλειστικά από αργυρά νομίσματα. Εξαιρούνται: α) ο θησαυρός από το Βουνί (IGCH 1278), με έτος απόκρυψης το 380 π.Χ., ο οποίος περιελάμβανε πέραν των 248 τοπικών εκδόσεων και τέσσερις δαρείκους, β) ο θησαυρός από το Κίτιο (CH 5, 22 / CH 6, 13), με έτος απόκρυψης το 350 π.Χ., ο οποίος αποτελείτο αποκλειστικά από έξι δαρείκους και γ-δ) οι θησαυροί χάλκινων νομισμάτων από τους Σόλους (CH 8, 198), με έτη

απόκρυψης τα 320–310 π.Χ., και από την Αμαθούντα (CH 8, 206), με έτος απόκρυψης το 315 π.Χ. από τους οποίους ο πρώτος περιελάμβανε σε ποσοστό 44% περίπου χάλκινες εκδόσεις των Σόλων και ο δεύτερος αποκλειστικά χάλκινες εκδόσεις του Αλεξάνδρου Γ', κυρίως από κυπριακά νομισματοκοπεία.

Στο σύνολο των θησαυρών αυτών, η παρουσία των κυπριακών εκδόσεων είναι συντριπτική. Στις περισσότερες από τις μισές περιπτώσεις τα κυπριακά νομίσματα συνιστούν το 100% επί του συνόλου, ενώ στις υπόλοιπες περιπτώσεις κυμαίνονται μεταξύ 75% και 98%, με εξαίρεση έναν μόνο θησαυρό, το θησαυρό του Κιτίου (CH 5, 22 / CH 6, 13), ο οποίος εμπεριείχε έξι δαρείκους. Τα τέσσερα σημαντικότερα σύνολα θησαυρών που βρέθηκαν στην Κύπρο και που καλύπτουν τον 5ο αιώνα και το πρώτο μισό του 4ου αιώνα π.Χ. είναι οι θησαυροί της Λάρνακας (IGCH 1272), με έτος απόκρυψης το 480 π.Χ. περίπου, οι θησαυροί του Ιδαλίου 1 και 2 (IGCH 1275, 1276), με έτη απόκρυψης τα 425–420 π.Χ., ο θησαυρός από το Βουνί (IGCH 1278), με έτη απόκρυψης τα 390–380 π.Χ., ο οποίος εντοπίστηκε εντός του ανακτόρου του Βουνίου κατά τη διάρκεια ανασκαφών (εικ. 5) και ο θησαυρός από το Μένοι-κο (IGCH 1279), με έτος απόκρυψης το 350 π.Χ.

Τα σημαντικά αυτά ευρήματα, που στο σύνολό τους ξεπερνούν τα 1.500 κυπριακά νομίσματα, καλύπτουν την περίοδο που ακολουθεί την επανάσταση των Κυπρίων κατά των Περσών στις αρχές του 5ου αιώνα, το μέσο του 5ου αιώνα που σφραγίζεται από την κατάληψη του Ιδαλίου από το Κίτιο και τον «κυπριακό πόλεμο» στις αρχές και τα μέσα του 4ου αιώνα π.Χ., κατά τη διάρκεια του οποίου η Κύπρος εμπλέκεται σε διεθνή γεγονότα όπως η επανάσταση των Σατραπών.

Οι θησαυροί αυτοί αποτελούνται από σημαντικό αριθμό κυπριακών νομισμάτων διαφορετικών νομισματοκοπειών και η ημερομηνία απόκρυψής τους εξυπηρετεί τόσο τη χρονολόγηση των διαφορετικών εκδόσεων όσο και την επιβεβαίωση της διαδοχής των βασιλείων. Τα κυπριακά νομίσματα στα τέσσερα αυτά σύνολα αντιπροσωπεύουν το 99% επί του συνόλου των νομισμάτων, με σχεδόν ανύπαρκτη την παρουσία ξένων νομισμάτων: πρόκειται για κάποια αθηναϊκά τετράδραχμα που βρέθηκαν στο θησαυρό Δαλί 1 (IGCH 1275) και τέσσερις δαρείκους που περιλαμβάνονταν στο θησαυρό από το Βουνί (IGCH 1278). Στους υπόλοιπους θησαυρούς που εντοπίστηκαν στην Κύπρο τα ξένα νομίσματα είναι εξαιρετικά περιορισμένα: κάποια

02

Η θέση της Κύπρου στην Ανατολική Μεσόγειο (Μάρκου 2017, σ. 301).

03

Κίτιο, βασιλείς Μιλκυάτων (392/1–362/1 π.Χ.), χρυσός ημιστατήρας (βάρος: 4,15 γρ., διάμετρος: 14,5 χιλ., άξονας: 12 ώρες). Λευκωσία, Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπεζίης Κύπρου, αρ. 1998-03-03.

αθηναϊκά τετράδραχμα, περσικοί σίγλοι, εκδόσεις της Σίδης, της Ναγίδου ή της Ταρσού.

Το πιο πρόσφατο κλειστό σύνολο που βρέθηκε στο νησί είναι ο θησαυρός που εντοπίστηκε κατά τη διάρκεια ανασκαφών στην περιοχή της Λευκωσίας· παρότι αριθμεί μόνο 36 αργυρά νομίσματα, προσφέρει πολύτιμες πληροφορίες για την πρόιμη χρονολόγηση εκδόσεων που παραμένουν αταύτιστες, αν και αδιαμφισβήτητα κυπριακές, και φανερώνουν τις αλλαγές που επήλθαν ακόμη και στην ίδια τη σύσταση των κυπριακών πόλεων-βασιλείων στις αρχές του 5ου αιώνα π.Χ. (εικ. 6).

Η κυκλοφορία κυπριακών νομισμάτων εκτός Κύπρου

Η έκδοση νομισμάτων στην Κύπρο αποτελεί ένα πρώιμο φαινόμενο, όπως μαρτυρεί το εύρημα που εντοπίστηκε στο παλάτι του Δαρείου στην Περσέπολη (IGCH 1789), με χρόνο απόκρυψης τα τέλη του 6ου αιώνα π.Χ. Το εύρημα περιλάμβανε ένα σύνολο δώδεκα νομισμάτων (οκτώ χρυσών και τεσσάρων αργυρών) εκ των οποίων τα τρία αργυρά (25%) ήταν κυπριακές εκδόσεις διαφορετικών πόλεων-βασιλείων με εξελιγμένους οπισθότυπους και επιγραφές. Τα κυπριακά νομίσματα κυκλοφορούν κατεξοχήν στην Ανατολή και εντοπίζονται σε σύνολα θησαυρών, συνήθως στην Κιλικία, τη Φοινίκη, την Παμφυλία, τη Μικρά Ασία και την Αίγυπτο. Ο σημαντικότερος αριθμός αργυρών κυπριακών νομισμάτων σε θησαυρούς που αποκρύφθηκαν κατά τον 5ο αιώνα π.Χ. εντοπίστηκε στην Αίγυπτο (σε ποσοστό σχεδόν 50%). Οι θησαυροί του 4ου αιώνα π.Χ. περιλαμβάνουν μεν και κάποια χρυσά κυπριακά νομίσματα, τα οποία εντοπίστηκαν στο σύνολό τους στην Αίγυπτο, κυρίως όμως περιλαμβάνουν αργυρές εκδόσεις όλων των κυπριακών πόλεων-βασιλείων, οι οποίες κυκλοφορούν κυρίως στην Κιλικία (ποσοστό περίπου 35%), αλλά και την Αίγυπτο, τη Φοινίκη και την κεντρική Ασία.

Στους θησαυρούς του 5ου αιώνα π.Χ., τα κυπριακά νομίσματα αποτελούν επί του συνόλου μικρό ποσοστό το οποίο κυμαίνεται από 1% έως 38%. Οι σημαντικότεροι εξ αυτών είναι οι θησαυροί που περιλαμβάνουν νομίσματα από διαφορετικά νομισματοκοπεία της Κύπρου και που εντοπίστηκαν στο Ντεμανούρ (IGCH 1637) και στο Ασιούτ (IGCH 1644 / CH 2, 17) της Αιγύπτου, με έτη απόκρυψης το 500 π.Χ. και το 475 π.Χ. Αντίστοιχα, στην Ιορδανία (IGCH 1482) με έτος απόκρυψης το 445 π.Χ., στη Μικρά Ασία (IGCH 1252) με έτος απόκρυψης το 430 π.Χ. και

04

Μάριο, βασιλεύς Στασιόικος Α΄ (περ. 450–400 π.Χ.), αργυρός σίγλος (βάρος: 10,88 γρ., διάμετρος: 24 χιλ., άξονας: 2 ώρες). Στοκχόλμη, Μουσείο Μεσογειακών Αρχαιοτήτων (Medelhavsmuseet), V. 292t:002. Το νόμισμα προέρχεται από το θησαυρό που βρέθηκε στο Βουνί (IGCH 1278).

Ηλεκτρονική δημοσίευση: <http://collections.smnk.se/carlotta-mhm/web/object/3205369/>

05

Το ανάκτορο του Βουνίου. Αεροφωτογραφία. Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου.

στην Κιλικία (IGCH 1255 / CH 1, 21), με έτος απόκρυψης το 400 π.Χ.

Στους θησαυρούς που αποκρύφθηκαν κατά τον 4ο αιώνα π.Χ., το ποσοστό των κυπριακών νομισμάτων κυμαίνεται μεταξύ του >1% και του 100%. Οι σημαντικότεροι από αυτούς είναι οι θησαυροί που βρέθηκαν στην Κιλικία το 1967 (IGCH 1260 — από τα 100 νομίσματα τα 50 είναι κυπριακά), το 1966 (CH 2, 36 — και τα 53 νομίσματα είναι κυπριακά) και το 1901 (IGCH 1263 / CH 8, 99 — από τα 145 νομίσματα, τα 24 είναι κυπριακά), με έτη απόκρυψης το 380, το 375 και το 370 π.Χ. αντιστοίχως· οι θησαυροί αυτοί χρονολογούνται στο α' τέταρτο του 4ου αιώνα π.Χ. και συνδέονται οπωσδήποτε με τα επεισόδια του «πολέμου της Κύπρου» που διεξήχθη κατά την πρώτη δεκαετία του. Αυτή η παρατήρηση εξηγεί και το ότι τα περισσότερα νομίσματα που περιλαμβάνονται στους θησαυρούς αυτούς εκδόθηκαν από τους βασιλείς του Κιτίου και της Σαλαμίνας, οι οποίοι ενεπλάκησαν ενεργά στον πόλεμο, οι μεν με το μέρος και οι δε εναντίον των Περσών και των συμμάχων τους.

Συμπεράσματα

Η Κύπρος είναι πλούσια σε χαλκό αλλά δεν έχει στο έδαφός της κοιτάσματα χρυσού και αργύρου, με αποτέλεσμα να εισάγει αυτές τις πρώτες ύλες και για την έκδοση των νομισμάτων, είτε με τη μορφή μετάλλου είτε με τη μορφή μεταλλικών αντικειμένων, είτε ακόμη και με τη μορφή νομισμάτων. Οι νομισματικοί θησαυροί

που εντοπίστηκαν εντός και εκτός του νησιού το επιβεβαιώνουν. Μάλιστα, η έλλειψη αργύρου στην Κύπρο είναι εμφανέστερη κατά τον 4ο αιώνα π.Χ. καθώς τότε οι θησαυροί αποτελούνται ως επί το πλείστον από νομίσματα μικρότερων υποδιαίρεσεων σε σύγκριση με τους θησαυρούς του 5ου αιώνα π.Χ., όπου το σύνολο σχεδόν των νομισμάτων που αποκρύπτονται είναι σίγλοι τοπικού σταθμητικού κανόνα.

Μια δεύτερη σημαντική παρατήρηση είναι ότι η Κύπρος κατά τους αρχαίους και κλασικούς χρόνους λειτουργεί ως «εργοστάσιο ανακύκλωσης» νομισμάτων άλλων πόλεων ή βασιλείων με την έννοια ότι τα ξένα αυτά νομίσματα, με το που έφταναν στο νησί, μετατρέπονταν σε τοπικό νόμισμα. Το ότι δεν βρέθηκαν παρά ελάχιστα ξένα νομίσματα σε θησαυρούς στην Κύπρο δεν σημαίνει ότι τα νομίσματα αυτά δεν έφταναν στο νησί, απλώς μετατρέπονταν αυτομάτως σε τοπικό νόμισμα, δημιουργώντας ένα «κλειστό» νομισματικό σύστημα. Τα νομίσματα των διαφορετικών κυπριακών πόλεων–βασιλείων κυκλοφορούσαν στις περιοχές των γειτόνων τους, όμως τόσο οι περιπτώσεις επικοπών κυπριακών νομισμάτων, όσο και οι περιπτώσεις επικοπών ξένων νομισμάτων (κατά κύριο λόγο αθηναϊκών και αιγιντικών, βλ. το νόμισμα της εικόνας 1, που αποτελεί επικοπή σε αιγιντικό νόμισμα), επιβεβαιώνουν την έλλειψη του πολύτιμου μετάλλου που ήταν απαραίτητο για την έκδοσή τους.

Η τρίτη παρατήρηση που προκύπτει από τη μελέτη των θησαυρών συνδέεται με την κυκλο-

06

Θησαυρός αργυρών νομισμάτων που ανευρέθηκε στη γωνία των οδών Νικοκρέοντος και Χατζοπούλου, στην επέκταση του αρχαιολογικού χώρου του Λόφου Αγίου Γεωργίου. Λευκωσία, 2006, ανασκαφές της Εφόρου Αρχαιοτήτων δρος Δ. Πηλείδου.

φορία των κυπριακών νομισμάτων εκτός της Κύπρου, με κατεύθυνση αποκλειστικά προς την Ανατολή. Τα κυπριακά νομίσματα κυκλοφορούν κυρίως στην Κιλικία, τη Φοινίκη και την Αίγυπτο και εκεί εντοπίζονται σε θησαυρούς τόσο των αρχαϊκών όσο και των κλασικών χρόνων. Μέχρι στιγμής δεν έχουν εντοπιστεί κυπριακές εκδόσεις σε θησαυρούς στη Δύση, είτε πρόκειται για το Αιγαίο, την Κρήτη ή τον κυρίως ελλαδικό χώρο.

Η σημασία της μελέτης των θησαυρών για τη χρονολόγηση των κυπριακών νομισματικών εκδόσεων είναι αναμφισβήτητη. Δεδομένης της φειδωλής αναφοράς των πρωτογενών πηγών στην τοπική ιστορία του νησιού και του εξαιρετικά περιορισμένου αριθμού επιγραφικών και φι-

λολογικών μαρτυριών για τις τοπικές βασιλικές δυναστείες, οι νομισματικές εκδόσεις που εντοπίζονται σε κλειστά νομισματικά σύνολα αποτελούν πολύτιμη πηγή για τον εντοπισμό εκδόσεων γνωστών αλλά και άγνωστων βασιλέων, για τη χρονολόγηση της βασιλείας τους αλλά και για τη διαδοχή τους, προσφέροντας τα απαραίτητα εργαλεία για τη χρονολόγηση και κατάταξη των νομισματικών εκδόσεων.

* Θερμές ευχαριστίες για την άδεια δημοσίευσης των φωτογραφιών οφείλονται στους: Νομισματική Συλλογή της Alpha Bank (εικ. 1), Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης (εικ. 2), Πολιτιστικό Ίδρυμα Τραπεζής Κύπρου (εικ. 3), Medelhavsmuseet (Μουσείο Μεσογειακών Αρχαιοτήτων, εικ. 4), Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου (εικ. 5) και Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου/Δ. Πηλείδου (εικ. 6).

Επιλεγμένη βιβλιογραφία

Συντομογραφίες

CH 1 = Jessop Price M. (επιμ.), *Coin hoards Volume I*, Λονδίνο 1975.

CH 2 = Jessop Price M. / Nash D. (επιμ.), *Coin hoards Volume II*, Λονδίνο 1976.

CH 5 = Jessop Price M. / Nash D. (επιμ.), *Coin hoards Volume V*, Λονδίνο 1979.

CH 6 = Jessop Price M. / Nash D. (επιμ.), *Coin hoards Volume VI*, Λονδίνο 1981.

CH 8 = Wartenberg U. / Jessop Price M. / McGregor K., *Coin hoards Volume VIII. Greek hoards*, Νέα Υόρκη-Οξφόρδη 1994.

IGCH = Thompson M. / Mørkholm O. / Kraay C.M., *An Inventory of Greek Coin Hoards*, Νέα Υόρκη 1973.

Destrooper-Georgiades A., «New light on the Larnaca hoard IGCH 1272», στο N. Holmes (επιμ.), *Proceedings of the XIVth International Numismatic Congress, Glasgow 2009*, Γλασκώβη 2011, σ. 131–139.

Destrooper-Georgiades A., «The monetary circulation in Kition during the Classical period and the circulation of the coins of Kition outside the kingdom», στο L.W. Sørensen / K.W. Jacobsen (επιμ.), *Panayia Ematousa II. Political, cultural, ethnic and social relations in Cyprus. Approaches to regional studies* (Monographs of the Danish Institute at Athens, 6/2), Αθήνα 2005, σ. 61–80.

Destrooper-Georgiades A., «Classical coins recently found in Cyprus. The coin circulation in the island at the end of the Archaic and during the Classical periods», στο G.K. Ioannides / S.A. Hadjistyllis (επιμ.), *Acts of the Third International Congress of Cypriot Studies held in Nicosia, 16–20 April 1996*, Λευκωσία 2000, σ. 703–716.

Destrooper-Georgiades A., «La dispersion des monnaies chypriotes des périodes archaïque et classique. Sa signification dans le cadre des relations nationales et internationales de Chypre», αδημ. διδ. διατρ., Université catholique de Louvain, 1990.

Destrooper-Georgiades A., «Le trésor de Larnaca (IGCH 1272) réexaminé», *Report of the Department of Antiquities, Cyprus* (1984), σ. 140–160.

Dikaïos P., «A hoard of silver Cypriot staters from Larnaca», *Numismatic Chronicle* 15 (1935), σ. 165–179.

Kagan J., «An Archaic Greek Coin Hoard from the Eastern

Mediterranean and Early Cypriot Coinage», *Numismatic Chronicle* 154 (1994), σ. 17–52.

Karageorghis V. / Karageorghis J., «The Meniko hoard of silver coins», *Opuscula Atheniensia* 5 (1965), σ. 10–36.

Kraay C.M., *Archaic and classical Greek coins*, Λονδίνο 1976.

Μάρκου Ε., «Από τον Ευέλθοντα στον Μενέλαο: νομισματική παραγωγή και οικονομική πολιτική στην Κύπρο, 6ος–4ος αι. π.Χ.», στο Ν. Παπαδημητρίου / Μ. Τόλη (επιμ.), *Αρχαία Κύπρος. Πρόσφατες εξελίξεις στην αρχαιολογία της ανατολικής Μεσογείου*, Αθήνα 2017, σ. 301–322.

Markou E., «The coinages of the kings of Cyprus from the Archaic to the Early Hellenistic period». Το άρθρο δημοσιεύτηκε στον ιστότοπο *Kyprios Character. History, Archaeology & Numismatics of Ancient Cyprus* στις 08.06.2015: <http://kyprioscharacter.eie.gr/en/t/AU>

Markou E., «Le voyage de la monnaie chypriote archaïque et classique dans le temps et dans l'espace», στο T. Faucher / M.-C. Marcellesi / O. Picard (επιμ.), *Nomisma: La circulation monétaire dans le monde grec antique. Actes du colloque international (Athènes, 14–17 avril 2010)*, Αθήνα 2011, σ. 397–416.

Piilides D. / Destrooper-Georgiades A., «A hoard of silver coins from the plot on the corner of Nikokreontos and Hatjopoulou Streets (east extension of the settlement of the Hill of Agios Georgios, Lefkosia)», *Report of the Department of Antiquities, Cyprus*, 2008, σ. 307–335.

Schwabacher W., «The coins of the Vouni treasure reconsidered», *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1947, σ. 67–104.

Schwabacher W., «The coins of the Vouni treasure. Contributions to Cypriot numismatics», *Opuscula Archaeologica* 4 (1946), σ. 25–46.

Τσαγκάρη Δ., *Νόμισμα Ελληνικών. Η Συλλογή της Alpha Bank*, Αθήνα 2007.

* Πλήρης βιβλιογραφία για τη νομισματική κυκλοφορία των κυπριακών νομισμάτων στον ιστότοπο: *Κύπριος Χαρακτήρ. Ιστορία, Αρχαιολογία και Νομισματική της Αρχαίας Κύπρου*, ενότητα «Βιβλιογραφία», υποενότητα «Νομισματική Κυκλοφορία»: <http://kyprioscharacter.eie.gr/el/bibliografikh-bash-dedomenwn/category/Coin%20Circulation>